ARETE
Politik Felsefe Dergisi
Journal of Political Philosophy

Arete Politik Felsefe Dergisi | Cilt: 3, Sayı: 1, 2023
Arete Journal of Political Philosophy | Vol: 3, Issue: 1, 2023

Makale Gönderim Tarihi | Received: 20.04.2023
Makale Kabul Tarihi | Accepted: 25.05.2023 **www.aretejournal.org**
Çeviri | Translation

Demokronos: Atina Demokrasisi'nin Siyasal Zamanı*

Mykolas GUDELIS **
(İngilizceden Türkçeye Çeviren: Utku ÖZMAKAS)***

Giriş

Birkaçının adını vermek gerekirse Josiah Ober, Mogens Hansen, Paul Cartledge ve Pierre Vidal-Naquet gibi uzmanlar antik Atina ve onun demokratik siyasi biçimi üzerine yapılan çalışmalara büyük katkılar sunmuştur. Ober'in çalışmalarının büyük kısmı, antik Atina ve ötesindeki sosyopolitik ve kültürel bağlamların çeşitli veçhelerine odaklanarak demokrasinin kökeni ve gelişimini ele almıştır. Bu veçheler arasında askeri taktikler (Ober, 1985), toplumsal uyum (Ober, 1989, 2005), bilginin oluşumu (Ober, 2008) ve politik teori ile pratik (Ober, 1996, 1998) sayılabilir. Hansen ise antik Yunan

** New School for Social Research, Araştırmacı | New School for Social Research, Researcher.
*** Doç. Dr. | Assoc. Prof. Dr.
Sosyoloji Bölümü, Fen Edebiyat Fakültesi, Uşak Üniversitesi | The Department of Sociology, Faculty of Arts and Sciences, Uşak University.
utku.ozmakas@usak.edu.tr
Orcid Id: 0000-0001-9671-4523
Doi: http://dx.doi.org/10.47614/arete.pfd.88
Gudelis, M. (2023). Demokronos: Atina Demokrasisi'nin Siyasal Zamanı. (Utku Özmakas, Çev.). *Arete Politik Felsefe Dergisi*. 3(1). 47-65.

metinlerinin sunduğu arkeolojik veriler ile bu metinlerin morfolojik ve edebi analizleri üzerinden yürüttüğü çalışmalarında arkaik ve klasik dönem Yunan şehirlerini siyasi bir birim ve organizasyon olarak tanımlamaya olanak sağlayan siyasi mefhumlarla kurumlara odaklanmıştır (Hansen, 1974, 1983, 1987, 1999, 2006; Hansen ve Nielsen, 2004). Benzer şekilde Cartledge da –Atina dahil olmak üzere– çeşitli antik Yunan şehirlerinin tarihinin yanı sıra kültürel, sosyal, demografik, politik özelliklerini kâğıda dökmüştü (Cartledge, 2011, 2016). Vidal-Naquet ve Lévêque (1994) ise altıncı yüzyıldan itibaren Atina'da demokrasinin pekişmesine büyük katkısı olan hususi bir tarihsel hadiseye odaklanmıştı: Kleisthenis reformları.[1]

Gelgelelim, yukarıda adını andığımız yazarların Atina *polis*'inin muhtelif özellikleri üzerine yaptıkları bu araştırmalar, Atina demokrasisinin bir yönünü ve genel olarak antik demokrasinin teorik uzantısı olan bir boyutu yeterince ele almadan kenara bırakmaktadır: Zamansal boyutunu. Kimi uzmanlar (Cartledge, 2016; Hansen, 1979; Vidal-Naquet ve Lévêque, 1994) Atina'daki siyasi pratiklerin ya da kurumların belli zamansal boyutlarına işaret etmiş olsalar da, bu göndermelerin –siyaset ile zaman arasındaki bağlantı açısından irdelendiğinde– demokratik siyasetteki politik önemleri üzerine daha sistematik ve teorik bir değerlendirme yapılmamaktadır. Oysaki tam aksine Atina *polis*'inin ötesinde ve antik Yunan yaşamının öteki alanlarında zaman [*time*] ve zamansallık [*temporality*] sorunuyla ilgilenen bu araştırmalar dışında kalan ciddi bir bilgi birikimi bulunmaktadır (Cushman, 1953; Dunn, 2007; Persky, 2009; Purves, 2010). Ayrıca Atina ve ötesi de dahil olmak üzere, özellikle zaman hesaplama uygulamalarına ve araçlarına odaklanan pek çok çalışmadan da bugün söz edebilmekteyiz (Hannah, 2009; Lehoux, 2007; Meritt, 1961; Mikalson, 1975). Ne var ki bu araştırmalar zaman ile zamansallık mefhumlarını ele alırken, zaman ve demokrasi arasındaki ilişkinin siyasi önemine odaklanan bir araştırmanın eksikliğini gideremektedir. Bu çalışmalarda zaman meselesi ya antik Yunan yaşamının siyaset dışı alanları bağlamında ele alınmış ya da daha kapsamlı sosyopolitik sonuçları ele almaktan kaçınılarak yalnızca zamana ilişkin araç ve pratiklere odaklanılmıştır.[2] Söz konusu boşluğu doldurmaya yönelik bir girişimde

[1] Yerin sınırlı olması nedeniyle bu yazarların eserlerinin genel niteliği ve odak noktalarına dair genel fikirlere değinip geçiyor ve araştırmalarının ayrıntılı bir analizini sunmuyorum.

[2] Antik Atina'nın tarihsel bağlamı içerisinde zaman hesaplama pratikleri ile demokrasinin siyasal pratiğini en açık şekilde birbiriyle irtibatlandıran ve bu irtibat üzerine siyasi teorik yorumlar yapan yazar Danielle S. Allen'dır (1996, 2003).

bulunacak olan bu makale, –*demos*'un kendi kendisini yönettiği siyasi bir pratik olarak– demokrasi ile –yaklaşık MÖ 500 ve 300 arasındaki dönemde– Atina *polis*'indeki zamansal veçheler arasındaki ilişki üzerinde duracaktır.

Demokrasi ile zaman arasındaki mevcut ilişkinin göstergelerinden biri, tam da Aristoteles'in *Politika*'daki siyasi bir form olarak demokrasiye ilişkin tanımlamasında yatar. Düşünür burada demokrasinin iki ilkesinden söz eder: özgürlük ve eşitlik – (*eleutheria*) ve (*isonomia*) (IV. Kitap, 1291b.23; VI. Kitap, 1317a–318a). Şöyle der Aristoteles: "Özgürlüğün ilkelerinden biri, herkesin sırayla yönetmesi ve yönetilmesidir; (…) bundan çoğunluğun üstün olması gerektiği sonucu çıkar." Aynı paragrafın ilerleyen kısmında ise şöyle devam eder sözlerine: "Her yurttaşın eşit olması gerektiği söylenir; bu nedenle demokraside yoksullar zenginlerden daha fazla güce sahiptir, zira sayıca fazladırlar ve üstün olan çoğunluğun iradesidir." Aristoteles, demokrasinin doğasını ortaya koyduğunu ileri sürdükten sonra başkaca özelliklerini saymaya devam eder: Herkesin her bir kişi üzerinde ve her kişinin de sırası gelince herkes üzerinde gücü olması; görevlere kurayla atanma; aynı anda iki ya da daha fazla görev üstlenememe; görev sürelerinin kısa olması; vatandaşların üstlendiği siyasi hizmetler için ödeme kurumunun var olması ve bütün yargı mensuplarının koltuğunda daimi şekilde oturamaması.

Aristoteles'in demokratik ilkelerin özelliklerini betimlerken siyasi pratiklere ve kurumlara atıfta bulunması, aslında bu pratik ile kurumların zamansal boyutuna da işaret etmesi anlamına geliyordu: İktidarın sırayla uygulanmasında bir ardışıklık *ritmi* vardır; kura kurumu sayesinde bireylerin öngörülebilir bir geleceğe yönelik *sürekli bir güç yatırımı* yapmasına engel olunur; iktidar konumları, kısa süreli, yalnızca bir kez ya da tekrarlanmadan elde tutulmaları gerektiğinden *geçici* olmalıdır ve verdikleri hizmetler için ödeme yapılarak *yurttaşlar*ın siyasi katılıma *zaman* ayırmaları sağlanmalıdır.[3] Aristoteles'in saydığı demokratik özellikler, eşit ile özgür yurttaşların çoğunluğu tarafından kendi kendini yönetme olarak demokrasi ilkesi ve pratiğinin kurucu unsurlarının arasında yer alan zaman [*time*] ve zamansallık [*temporality*] boyutlarını mercek altına almamız hususunda bize bir uyarı niteliğindedir. Bu tanımlama, demokrasinin yalnızca zamanla ilişkili olduğunu değil, aynı zamanda belli bir siyasi

[3] Bunlar, MÖ dördüncü yüzyıl ve sonrasındaki olgun Atina demokrasisinin özellikleridir. MÖ beşinci yüzyılın erken dönem demokrasisi bütün bu özellikleri taşımak mecburiyetinde değildi.

biçim olarak demokrasinin belli zamansal koşullar sayesinde *olanaklı olabildiğini* ve *sürdürülebildiğini* de ileri sürer. İleriki sayfalarda bu zamansal koşulları, bu koşulların kaynakları ile işlevlerini demokratik Atina *polis*'i bağlamında ele alacağım.

Öncelikle siyaset ile zaman arasındaki irtibatı düşünmek için genel bir teorik çerçeve çizip ortaya "kronoiktidar" [*chronopower*] diye bir kavram koyacağım. Daha sonra bu çerçeveyi kullanarak, demokratik ilkelerin ve bunların siyasi pratiğinin (zorunlu bir zamansal koşul olarak) zamansallaştırılmasına temel teşkil eden bir zaman türünün demokrasi tarafından siyasi açıdan belirlenip meydana getirildiği şeklindeki asli iddiamın hareket noktası olarak Aristoteles'e döneceğim. Bu iktidarın aynı zamanda *demos*'un zaman *üstündeki* ve zaman *üzerinden* kurduğu bir iktidarı da içerdiğini ileri sürüyorum. Başka bir deyişle *demos*'un öz-yönetim pratiği ve demokratik ilkeler, aynı zamanda onların *kendi zamansallaşmalarını* [*self-temporalization*]; siyasi iktidarın zamansal koşullarını yaratan siyasi araçların zamanla irtibatlanmasını da içerir.[*] *Demos*'un demokrasi içerisindeki siyasi iktidarı, demokrasiye özgü bir siyasi zamanı –yani demokronosu– doğuran kronoiktidar biçiminde zamansal bir kiplik taşır.

Aristoteles'in demokrasinin özelliklerine ilişkin açıklamasının zaman ve zamansallık boyutuna ilişkin bir yorumla başlayacağım. Ardından meclislere ve mahkemelere katılmaları için yurttaşlara tazminat olarak para verilmesi, sivil Atina takviminin kullanılması, yurttaşların makamlara/görevlere atanması için kura pratiğinin kullanılması gibi Atina *polis*'indeki kurumların bazı zamansal niteliklerini ve pratiklerini araştıracağım. Bunlara ilaveten kamusal mahkemelerde su saatleri kullanılmasının simgesel ve teorik önemi üzerinde duracağım. Bu çözümleme bağlamında demokratik siyasal zamanın temel özelliklerinin şu siyasi teorik sonuçlarını formüle edip tartışacağım: Bu siyasal zamanın diğer zamanlardan özek olma eğilimini; iktidarın sürekliliği ve sınırlarını genişletme eğilimine zamansal sınırlar koymanın bir ölçü olarak işlevini ve toplumsal açıdan "insan yapısı" niteliğini. Demokronosun temel niteliklerini özetleyerek ve bunların demokrasinin siyasal zamanının temel niteliğini oluşturduğunu iddia ederek makalemi sonlandıracağım: Siyasal demokratik kolektif öz-yönetim

[*] Yazar burada söz konusu ilke ve pratiklerin "kendi zamansallaşması"ndan [*self-temporalization*] söz ederken, bunların hem kendi gerçekleşme zamanlarına sahip olmasına hem de "geçici" olmalarına vurgu yapıyor. Dolayısıyla buradan sonra "kendi zamansallaşması" ifadesi geçen her yerde "geçicilik" boyutunun da akılda tutularak okunması faydalı olacaktır. (ç.n.)

pratiğinin ancak zamansal parametrelerini denetim altına alarak, kendi zamansallaşma/geçicileşme ilkesi olarak zaman üzerinden kurulan bir iktidarı da içeren *demos* iktidarının zamansal açıdan olanaklı ve sürdürülebilir olduğunu.

Siyaset ve Zaman: Kronoiktidar

Zamana ilişkin toplumsal bir teori, siyaset ile zaman arasındaki ilişki üzerine yürütülecek tartışmaya hareket noktası sağlar. Bu teori üzerine literatür epey hacimli ve çeşitli olsa da, bu alandaki çalışmaların müşterek teması, zamanın toplumsal ilişkilerin bir *parça*sı ya da *ürün*ü olduğu fikridir (Adam, 1995, 2009; Bastian, 2014; Elias, 1992; Giddens, 1984; Nowotny, 1992; Zerubavel, 1985). Zaman, insani etkileşimler alanının dışında kalan harici, homojen, evrensel ve mutlak bir nitelik olmadığı gibi, biricik bireysel bilinçlerin bir öğesi de değildir. Zaman toplumsal pratikler, etkileşimler, ilişkiler aracılığıyla ve bunların içerisinde ortaya çıkar. Barbara Adam'ın sözleriyle zaman, "toplumsal etkileşimler, pratikler ve bilginin içine gömülüdür" (Adam, 1995, s. 6). Durkheim, Giddens ve Elias gibi düşünürlere göreyse insani faaliyetlerin bir sonucudur ve bu nedenle kendisini her zaman "algılanabilir bir biçimde" sunar (Elias, 1992, s. 14). Zaman toplumsal olarak şekillenir; kurumsal bir tasarım ve simgesel anlamlar biçiminde algılanabilir. Zaman toplumsal bir kurumdur: "Zaman kategorisi, bir grup için müşterek bir vakti, tabiri caizse toplumsal bir vakti ifade eder. Zaman bizatihi gerçek bir toplumsal kurumdur" (Durkheim, 1995, s. 23). Dolayısıyla toplumsal bir kolektif yaşamdan doğar; ifadeye dökülür, simgeleştirilir, temsil edilir ve bir anlam yüklenir. Dahası, –toplumsal hayatın zamansal yapılarını eşzamanlı olarak şekillendirip çerçeveleyen– çeşitli toplumsal "somutlaşmalar" aracılığıyla değer ve nitelikler kazanır.

Zamanın toplumsal inşa süreci ya da belirli form ya da türlere göre şekillendirilmesi, iktidarın iş başında olmasını gerektirir. Popitz'in (2017) iktidar üzerine çalışmasında ifade ettiği üzere, otorite sahibi bir gücün antropolojik temeli, insanların kendilerini yönlendirmek için belli standartlara ve normlara sahip olma ihtiyacında yatar (s. 14) ve "başkalarının benimsediği standartları tesis edenler" de otorite addedilir (Popitz, 2017, s. 85). Zamanın tarihi üzerine yapılan araştırmalarda (Aveni, 2002; Toulmin ve Goodfield, 1982; Whithrow, 1988), görüldüğü üzere, zaman tarihsel açıdan bilimsel, dini ve siyasi otoriteler eliyle belirlenmiştir. Otorite sahibi bu güçler, farklı toplumsal düzeyler ile farklı mekânlarda farklı topluluklar için farklı zamansal standartlar

koymuştur. Zamanın temsil edilme biçimlerini belirleyen ve şekillendiren, anlamlarını ifade eden ve meşrulaştıran, zamana değerler atfeden ve kurumsal biçimlerini belirleyen de bu otorite sahibi güçlerdir. Zamanın standartlarını belirlemek ve bu standartları "zaman" adı altında nesnel ve evrensel bir kipte sunmak ancak böylesi bir iktidarın işi olabilir. Basitçe söylemek gerekirse, bu zaman *üzerindeki* bir iktidardır; zamanın simgesel, normatif ve kurumsal standartlarını belirleyerek zamanın ne ve nasıl olduğunu söyleme gücüdür.

Zamanın "şemaili" ve "biçimi"ni belirleyen otoriter güç olarak zaman üstündeki iktidar, böylesi bir iktidarın iki kipinden sadece biridir. İlkiyle aynı anda ortaya çıkan ikince kip ise, Popitz'in standartların benimsenmesine ilişkin formülasyonunda görülür. Benimseme denen davranış, standartların yalnızca formüle edilmekle kalmayıp aynı zamanda toplumsal yaşamın belli alanlarında hayata geçirilmesi, dayatılması ve sabit birer unsur haline getirilmesini de gerektirir. Nowotny (1992, s. 105) "zamanın kendisini, öncelikleri ve hızları, başlangıç ve bitişi, zaman içerisinde gerçekleştirilen faaliyetlerin içeriğini ve biçimini belirleyen zaman sistemleri içerisinde gösteren iktidarın merkezi bir boyutunu temsil ettiğini" belirtir. Zaman üzerindeki iktidarın bu ikinci kipliği, çeşitli zamansal standartları[4] dayatma ve sonra da bu standartları kabul edenlerin bunları benimsemeleri ve bunlara uymaları için başkaca standartlar dayatma kapasitesine sahiptir. Bu da zaman *üzerinden* kurulan iktidardır.

Zaman ve iktidar arasındaki bu ilişkinin ikili kipi, birbiriyle diyalektik ve simbiyotik bir şekilde bağlantılıdır. Otorite sahibi güç, temsil ve uygulama standartları açısından zamanın şemailini belirlerken, bu türden bir zaman, söz konusu gücün toplumsal ve siyasi biçimlerinin zamansal parametrelerini de saptar. Genel toplumsal alan bağlamında siyasi varlıkların gücü, onların zamansal boyut ve sınırlarını da içerir. Her siyasi rejim, mekânsal, ideolojik, toplumsal, kültürel, dini, teorik ve diğer boyutlarının yanı sıra –*zamansal bir rejim* biçiminde– zamansal bir boyut da taşır: Zamanın belirli bir biçimde ifade edilmesine, yorumlanmasına, temsiline ve toplumsal kolektif bedenler üzerindeki dayatılmasına yaslanan siyasi iktidarın oluşumu, dolaşımı, yenilenmesi ve

[4] "Zamansal standartlar" ifadesiyle yalnızca süreyi ölçmek için başvurulan bilimsel standartları kastetmiyorum. Aynı zamanda, zamana dair belirli bir formülasyonu ve zamanın temsiliyle ilişkili çeşitli normatif ve değer standartlarını da kastediyorum. Popitz metnin başka bir yerinde otorite sahibi güçten "norm yapıcı güç" olarak söz eder.

meşrulaştırılma yordamlarının zamansal açıdan yapılandırıldığı ve sınırlandırıldığı bir alandır bu. Başka bir deyişle, siyasi varlıklar –diğer özelliklerinin yanı sıra– belli bir zamansal rejim kurarak, dayatarak ve sürdürerek kendilerini kurar, sürdürür ve meşrulaştırırlar: Belli bir siyasi düzenin siyasal zamanını. Her türden siyasi düzen, aynı zamanda –zamanı belli biçimde şekillendirme eğilimi olan; zamansallığın temeli haline gelmeyi, belirli bir siyasi topluluğun mensuplarının kolektif toplumsal bedenleri arasında hakim bir zamansallığın uygulanması ve dayatılması yoluyla belirli bir siyasi düzenin iktidarının üretimini, dolaşımını ve meşrulaştırılmasını olanaklı hale getirip sürdüren– zamansal bir düzendir.

Zaman ile siyaset arasındaki ilişki, bizatihi zaman ile zamansallığın siyasi belirlenimlerince şekillendirilen müesses nizamın zamansal açıdan belirlenmiş siyasal alanında bulur tezahürlerini. Bu şekilde siyaset ile zaman, *zamanın siyasallaşması* yoluyla *siyasi iktidarın* eşzamanlı *zamansallaşması* sürecinin dinamikleri bağlamında iç içe geçer: Zamanın simgesel, ideolojik ve kurumsal temsilleri ile yorumlarını şekillendirme, bu yorumlara ifade kazandırma ve yapılandırma gücünün yanı sıra egemen siyasi güç yapılarını, ideolojileri, kurumları ve uygulamaları tasdik eden, sürdüren ve geçici olarak mümkün kılan bir güçtür burada söz konusu olan. Siyaset alanı dini, siyasi, kültürel, askeri ve başkaca boyutları olan farklı toplumsal alanları, kurumları, varlıkları ve failleri kapsadığından muhtelif toplumsal alanları içeren bir yelpaze içerisinde diğer zamanlara ve zamansal düzenlere göre zamanı tanımlama, ifade etme, denetleme, dayatma ve yönetme gücü üzerinde mücadeleler, çekişmeler, direnişler ve çatışmalar biçiminde dışavuran zamansal gerilimler barındırır her daim içinde.

Demokronos: Demokrasinin Siyasal Zamanı

Mevcut bir siyasi düzen ile zaman arasındaki rabıtaya ilişkin –yukarıda özetlenen– kuramsal çerçeve, elbette demokrasi için de geçerlidir. Antik Atina demokrasisi söz konusu olduğunda *demos*'un siyasi gücü ile zaman arasındaki ilişki, belli siyasi kurum ile pratiklerin zamansal niteliklerine ve Atina demokrasisinde yaşamış –Aristoteles gibi– düşünürlerin teorik izahlarına yakından bakılarak ortaya konabilir.

Birincisi, zaman kategorisi, Aristoteles'in demokrasinin temel ilkelerinden birinin özgürlük olduğu fikri açısından önemlidir. Aristoteles, tanım yaparken özgürlüğün iki

türünü bir araya getirir. Bunlardan ilki, yurttaşların kolektif birliğinin parçası olarak siyasi açıdan kendini yönetmenin getirdiği pozitif özgürlüktür. İkincisi ise "canının istediği gibi yaşayan"ların negatif özgürlüğüdür.[5] Ayrıca, Aristoteles'in de işaret ettiği üzere pozitif siyasal özgürlüğün ilk özelliği, sayısal bir eşitlik koşuluna dayanmasıdır; zira bu özgürlük koşulunu yerine getiren herkes yönetici ya da yurttaş olma potansiyeline sahiptir. Dahası bu özgürlük, özgür bir yurttaş olduğu sürece hiç kimsenin siyasi katılımdan dışlanmamasını sağladığı için temel siyasi eşitliğin bir koşuludur da.

O halde siyasi işlerin bir parçası olma ve kendi kendini yönetme pratiğine katılma özgürlüğü olarak pozitif özgürlük ile bireyin negatif özgürlüğü, zaman ve zamansallıkla nasıl bir ilişki içerisindedir? Siyasal yaşamla bağlantısı içerisinde böylesi bir özgürlük, esasen hem olumlu hem olumsuz mefhumları bünyesinde barından boş zaman formundaki zamansal bir özgürlüktür. Şehrin kamusal işlerine katılmak/bu işlerin bir parçası olmak için zamana sahip olabilmek pozitif özgürlüğün bir yansımasıdır. Aynı şekilde, emek ve çaba harcama zorunluluğunun kölesi olmama da negatif özgürlüğün bir yansımasıdır. Zira Aristoteles'e göre boş zamana ve dolayısıyla erdemlerini geliştirmek için yeterli zamana sahip olan yurttaş, siyasi yaşama ve kamusal iyiye değerli katkılarda bulunabilir. Aristoteles, yurttaşlık kavramını ele alırken –hiç de şaşırtıcı olmayan bir biçimde– ücretli çalışanların ve işçilerin yurttaş kabul edilmemesi gerektiğini savunur (III. Kitap, 1278a-1278b).

Bununla birlikte, Atina demokrasinin tarihsel gerçekliği resme yeni bir unsur daha katar. Wood'un (2015, s. 3) işaret ettiği üzere "kültürel açıdan en güçlü *polis* olan Atina'daki çoğunluk, köylü, zanaatkâr ve hatta gündelik işçiydi." Wood ayrıca dikkati Kleisthenis reformlarından sonra *polis*'in temel kurucu unsurunun –öncelikle köylülerin faaliyet gösterdiği– köy olduğuna çeker (Wood, 2015, s. 105). Benzer bir gözlemde bulunan Osborne ise Kleisthenis'in altıncı yüzyılın son on yılı içerisinde yaptığı reformların "Attika kırsalını siyasallaştırıp burada siyasi bir kimliği köklendirdiğini" ifade eder (1985, s. 189). Böylelikle Kleisthenes reformlarından sonra siyasal iktidar, geçimini sağlamak için çalışanları ya da çok az boş zaman sahip olanları ve aynı zamanda demokratik *polis*'in yurttaşları olarak siyasal gücü elinde bulunduranları da kapsayacak

[5] Özgürlüğün iki türüne ilişkin bir tartışma için bkz. Berlin (2002, s. 168-217). Özgürlük ile siyaset arasındaki ilişki üzerine bir tartışma için bkz. Arendt (1960, s. 28-46). Atina'da siyasi özgürlüğün gelişimine dair tarihsel bir yorum için bkz. Raaflaub (1983, s. 517-544).

şekilde genişletildi. "Boş zaman"ı kişilerde erdemin gelişmesi için olduğu kadar, siyaset için de bir koşul sayan Aristoteles'in bakış açısından bu bir paradoks gibi görülebilir ya da yapıtlarından anlaşılacağı üzere böylesi bir siyasal biçim pek güven uyandırmaz. Bu bakımdan Aristoteles'in siyasal biçimler sınıflandırmasında demokrasiyi diğer iki "sapma"nın –yani tiranlık ile oligarşinin– yanına koyması hiç de şaşırtıcı değildir (IV. Kitap, 1289a-1290a). Zanaatkârların, köylülerin ve emekçilerin –başka şeylerin yanı sıra– *polis*'i yönetme gücüyle Atina'nın siyasi yaşamına dahil olma süreci birtakım kurumlarca kolaylaştırılmıştır. Bunlardan biri de, yurttaşların meclislere (*ecclesiae*) ve kamu mahkemelerine katılması için tazminat olarak bir para ödenmesidir; Aristoteles bunu demokrasinin kurumları arasında sayar. Bu kurumun, başka özelliklerinin yanı sıra önemli zamansal içerimleri de vardır.

Yurttaşlara meclise, kamu mahkemelerine ve belli makamlara katıldıkları için ödeme yapılması geçici bir özgürlük sağlamıştır. Bu ödeme sayesinde Atinalı yurttaşlar çalışmaktan kurtulmuş, böylelikle siyasi katılım için gerekli boş zamanı elde etmiştir. Böyle bakılınca çalışma zamanından farklılaştırılmış ve ayrılmış; kamusal yaşama ve siyasi pratiğe katılmakla geçirilen farklı bir zaman türü doğmuştur: *Siyasal zaman*. Demokrasinin siyasal zamanının özelliklerinden biri, tam da Atina *polis*'inin daha geniş toplumsal bağlamında mevcut olan diğer zaman türlerinden kurumsal olarak ayrılan özerkliğe yönelik bu eğilimiydi. Bu türden başka bir kurumsa Atinalıların kullandığı sivil takvimdir; bu takvim yalnızca siyasal zamanın özerklik eğilimini tahkim etmekle kalmıyor, aynı zamanda bu zamanın başka niteliklerini de tanımlıyordu: Yapay olmasını, siyasi bir "kaynak"a sahip olmasını ve en önemlisi Atina *demos*'unun elindeki kronoiktidarın somutlaşmış hali olmasını.

Zaman kullanımının tazminatı olarak para ödenmesi şeklinde kurumsallaşmış pratiğin Atinalı yurttaşlar için siyasal zamanı çalışma zamanından ayırması gibi, Atina'nın sivil takvimi de siyasal zamanın diğer iki zamandan ayrılmasını kolaylaştırdı: Dinin kutsal zamanı ve kozmik zaman. Aveni'nin ileri sürdüğü üzere, yılın bir zaman birimi olarak hesaplanması, ilk kez Hesiodos'un *İşler ve Günler*'i gibi erken dönem Yunan şiirinde yaygınlık kazanmış gökcisimlerinin döngüsel şekilde hareket ettiği gözlemine dayanıyordu. Aveni, Hesiodos'un şiirinde zamanın döngüsel bir kozmolojik düzen biçiminde temsil edildiğini, "insanların toprağı işlemekten tanrılara tapınmaya

kadar gündelik hadiseleri bu döngüsellikle ilişkilendirmek zorunda kaldıkları"na dikkati çekiyordu (s. 43). Başka bir deyişle, kadim Yunanlar için zamanın asli kaynağı *kozmos*tu ve zaman da –yıldızlar, ay ve güneş gibi– gökcisimlerinin döngüsel hareketinin gözlemlenmesiyle hesaplanıyor ve toplumsal olarak inşa ediliyordu.[6] Bu cisimlerin gözlemlenmesine dayanan takvim, Atina yılını on iki (veya bazen on üç) aya bölerek, yılın her ayının belli günlerinde kutlanan dini bayramları içeren "kutsal takvim" için bir temel oluşturmuştu (Mikalson, 1975). Ne var ki, Atina'daki demokratik yönetim bağlamında dini takvimin yanı sıra işleyen başka bir takvim daha vardı: Sivil takvim.

Atina sivil takvimi, *kozmos* ve gökcisimlerinin gözlemlenmesinden doğmamıştı; Kleisthenes reformlarının parçası olan on Atina kabilesinin (*phylai*) siyasal kurumlarından türetilmiş bir zaman standardına dayanıyordu. Beş Yüzler Meclisi, beşinci yüzyılın ortalarında bu takvimi bir yılı –her biri konseydeki on kabileden birini temsil eden– *prytaneis* adı verilen on eşit döneme ayıran ve "yönetme ile yönetilme" ilkesini kolaylaştıran bir idari takvim olarak kabul etmişti. Bu dönemlerin her birinde on kabileden biri şehrin politikalarının belirlemesinde ve yasama işlerinde başkanlık ediyordu. Atina sivil takvimi, böylelikle kaynağı siyasi bir kurum ve organizasyon olan, vakte [*time*] dayalı zamansal [*temporal*] bir çerçeveyi pekiştirdi. Başka bir deyişle bu takvimdeki zamanın kaynağı, doğanın nesnel dış güçleri değil, şehrin siyasi yaşamının iç dinamikleriydi. İki takvim birlikte işliyor ve iki farklı zamansallığa işaret ediyordu: Dini ve sivil-siyasal zamansallık. Atinalı yurttaşlara para ödenmesi kurumuna benzer bir şekilde, iki farklı takvim, iki farklı zamanı birbirinden ayırdı; siyasal zaman, dini zamandan başkaydı. Tarihsel kanıtların gösterdiği üzere (Meritt, 1961; Mikalson, 1975), sivil takvimi takiben yılda yaklaşık kırk kez gerçekleştirilen meclis toplantıları (*ekklesia*) nadiren dini kutlama günlerine denk geliyordu. Din ve devlet işlerinin ayrılmasına ilişkin modern mefhum açısından iki farklı takvim uygulamasından bahsetmek anakronik

[6] Zamanı –yani saatleri, günleri, haftaları ve ayları– hesaplamada kullanılan ilk araçlar güneş saatleri ve *parapegma*'ydı. Atinalılar için aya [*moon*] yönelik gözlemler ayı [*month*] belirlemenin temelini oluşturuyordu. Atinalılar ayın günlerini –her biri yeni ayın doğduğu, adım adım büyüdüğü ve ardından dolunaydan "yeni aya" geri döndüğü– ayın değişen evrelerini yansıtan üç gruba ayırıyordu. Yeni her ay, en kutsal gün kabul edilen ve arkasından yirmi sekiz günlük bir sürenin yaşandığı "yeni ay günü"yle ilişkilendiriliyordu. Bunların bir kısmı Poseidon, Athena, Herakles, Hermes, Afrodit, Eros, Artemis ve Apollon gibi belli varlıkla ilişkilendirilen dinsel kutlama hasredilmişti. Bkz. McCluskey (2000); Meritt (1961); Mikalson (1975).

görünse de, söz konusu siyasi takvim, siyasi ve dini alanların zamansal açıdan birbirinden ayrılmasını temsil eder.

Sivil takvim –tıpkı Atina yurttaşlarına ödeme yapılması kurumu gibi– siyasal zamanın "özerkliği"nin niteliklerini ispat ederken, aynı zamanda Atinalı yurttaşların elindeki zaman denetim gücüne dair önemli bir özelliği daha bünyesinde barındırır. Atina'nın sivil takvimi, bir insan yapıntısı [*artifice*] olarak zamanın temsiliydi; bu zamanın kaynağı *kozmos* ya da doğa değil, insanların uzlaşısıydı. Zaman bu haliyle halkın denetime ve idaresine tabiydi; Atina *polis*'i örneğinde görüldüğü gibi *demos*'un denetimindeydi. Daha önce işaret ettiğimiz üzere, Atina sivil takviminin kurumsallaştırdığı zaman, doğal fenomenlerin gözlemlenmesine değil, yurttaşların siyasi faaliyetlerine dayanıyordu: Yani konsey toplantılarına ve yurttaş meclislerine. Bu bakımdan gökyüzündeki olguların gözlemlenmesi ve yorumlanması ya da dini törenler için doğru zamanın belirlenmesi gibi işler, gökyüzü gözlemcileri, filozoflar ya da rahipler gibi bilimsel ya da dini seçkinlerin otoritesine bağlı değildi. Sivil takvim ve sınırlarını belirlediği siyasal zamansallık, takvimi siyasi ihtiyaçlarını daha kolay karşılamak için gerektiği şekilde düzenleyebilen yurttaşların elindeydi. Meritt'in (1961, s. 32) işaret ettiği üzere, "bu sivil takvim, Atina *demos*'unun istekleri uyarınca –ortaya çıkabilecek– her türden önceden kestirilemeyen hadiseye konu oldu ve Yunan dünyasında asla astronomik bir hesaplama normu olarak kullanılamadı." Meritt bu yorumu, yurttaşların takvimleri ve siyasi idari çerçevenin zamansal parametrelerini değiştirme yetkisine sahip olan *demos*'un kronoiktidarı –zaman üstündeki iktidarı ve zaman üzerinden kurulan iktidarı– elinde tuttuğuna işaret ediyor. Meritt bu durumdan pek hoşnut olmasa da, böylesi değişiklikler manasız değildi; bu takvim siyasi sürecin dini törenler, askeri olaylar, vb. gibi başka olaylarla örtüşmemesi için siyasal zamanın özerkliğini kolaylaştırıp korumak üzere vardı.

Atina'da demokrasinin olgunluk döneminde meclislere ve kamu mahkemelerine katılmaları için yurttaşlara ödeme yapılmasını ve sivil takvimin kullanılmasını sağlayan kurumlar, zamansal açıdan kendi kendini yönetme biçimindeki yurttaşlık pratiğine olanak sağlıyordu. Ödeme kurumu siyasal pratik zamanını emek zamanından ayırıp koruyarak belli bir boş zaman biçimi doğurdu. Sivil takvim ise siyasal zamanın özerkliğini dini ve kozmik zamandan ayırarak bunu daha da güçlendirdi. Dahası, sivil takvim siyasal zamanı

–dışsal, doğal, kozmik kaynaklara değil, siyasi kurumlara ve pratiklere atıfta bulunarak– inşa edilmiş zaman standartlarına dayanan bir zamansallık biçimi olarak tanımladı. Böylelikle zaman ve siyaset arasındaki diyalektik ilişkiyi siyasi açıdan belirlenmiş bir zaman formunda somutladı; ayrıca özgür ve eşit yurttaşların kendi kendilerini yönetmelerine ilişkin demokratik ilkeleri zamansal açıdan olanaklı kılmak için gereken temeli sağladı. Sivil takvimin yıl boyunca herhangi bir *arkhon* tarafından değiştirilip düzenlenebilmesi, siyasal zamanın *demos*'un etkisine ve denetime tabi olduğunu göstermektedir (Mikalson, 1975).

Atina'nın sivil takvimi, Atina demokrasisinin iki temel kurumunun (Meclis ve Konsey'in) yalnızca siyasi zamanının özerkliğini ve siyasi pratiği idari zamansallığını belirlemekle kalmadı, aynı zamanda yıl boyunca bunlara başkanlık eden ailelerin rotasyonunu da sağladı. Böylelikle demokrasinin bir başka özelliği, Aristoteles'in sözleriyle "herkesin sırası gelince her şeyi, herkesi idare etmesi" şeklinde hayata geçirilmiş oldu. Bu uygulama, bir yandan yurttaşlarının büyük kısmının *polis* yönetimine katılma fırsatını bulmasını sağlarken, aynı zamanda demokrasinin sürdürülebilirliği açısından son derece önemli olan siyasi zamanın önemli özelliklerinden birinin de olanaklı hale gelmesini sağlayan bir aygıttı: İktidara zamansal bir sınırlama dayatılması. Aristoteles, kısa görev sürelerine ve bunlarda sık sık rotasyon yapılması şeklindeki demokratik siyasi pratiğine gönderme yaparak "hiçbir kamu görevi kalıcı değildir" demişti (*Politika*, 1317b, 8). *Polis*'in buna onay verdiğine dair en eski emarelerinden biri, Girit adasında keşfedilen ve taşa kazınmış Yunanca bir yasadır (Meiggs ve Lewis, 1989). Taşa kazınmış bu yasanın konusu –yalnızca seçkinlerin elinde tuttuğu kudretli bir kamu görevi olan– *kozmos*'a müdahaledir. Yasada şöyle denir: "Şehir, bir insan bir kez *kozmos* oldu mu, on yıl boyunca bir daha aynı görevi üstlenememesine karar verdi" (2-3). Bu formülasyon, yurttaşlar topluluğunun sürekliliği bozarak ve zamansal sınırlar koyarak, görev üstlenen kişilerin gücünü sınırladığını kayıt altına alır. Bu bakımdan yasa, yurttaş kolektifinin kronoiktidar pratiğine işaret eder.[7] İktidar üzerindeki bu zamansal denetim

[7] Atina'nın sürgün kurumunda da benzer ilkeler olduğu görülebilir. Sürgün, MÖ beşinci yüzyılda oldukça yaygın bir uygulamaydı ve sürgün kararı yılda bir kez, sivil takvimde yer alan belli bir zamanda alınıyordu (Forsdyke, 2005, s. 147). Sürgünün gerçek siyasi etkisi tartışmalı olsa da (Forsdyke, 2005, s. 150-151), belli bir zaman yönetimi içeren bu unsurun *demos*'un siyasi gücünün uygulanmasının bir örneği olduğu açıktır. Bu pratikle sürgün edilen birey belli bir süreliğine *polis*'in siyasi topluluğundan uzaklaştırılıyor, böylelikle siyasi topluluk üzerindeki
potansiyel siyasi nüfuzun sürekliliği kırılmış oluyordu.

ilkesi, meclis ve konseylerin idari uygulamalarında da devredeydi ve kendi kendini sınırlayan bir mekanizma olarak iş gördü. Mesela, sivil takvime göre bir aile Konsey'e yalnızca –otuz beş ya da otuz altı günlük– bir ay boyunca başkanlık edebiliyordu ve *prytanes*'lerin başkanı bu görevi yalnızca bir günlüğüne –bir gece ve gündüz boyunca– üstlenebiliyordu (Aristoteles, *Atinalıların Anayasası*, 44.2).

Siyasi gücün sürekliliğinin ve çizgisinin korunmasının denetlenmesi açısından en yaygın kurum ise kuraydı. Kura ya da tesadüfi şans ilkesi, Atina demokrasisinin en belirgin veçhelerinden birini oluşturur ve ilk olarak MÖ 507'de Kleisthenis reformları esnasında başvurulmuştur. Kura sistemi aile rahipliği, arkhonluk, Beş Yüzler Konseyi'ndeki ailelerin temsilcileri, kamu görevlileri ve jüri üyelerinin seçiminde kullanılmıştır. Kura kurumunda tecessüm eden şansın öngörülemezliği, tahmin edilebilir geleceğe uzanan iktidarın sürekliliğini kesintiye uğratmak ve baltalamak için kullanılan bir araçtı. Kura kurumu, yolsuzluğa zemin oluşturabilecek bu öngörülebilir sürekliliğe darbe ediyordu. Dahası kura, yurttaşlık dışında yönetim süreçlerine katılım için de herhangi bir koşul barındırmaması bakımından eşitliğin önünü açarken, aynı zamanda sürekli bir iktidarın geleceğe dönük zamansal uzantısını kesintiye uğratarak, potansiyel veyahut muhtemel olumsuz sonuçları hafifletmeyi amaçlayan geçici bir mekanizmaydı.

Demokratik yönetişime ilişkin siyasi pratikte ve özellikle mahkemelerde kullanılan araçlardan biri de, –Atina sivil takviminin yanı sıra– "su saati"ydi. Bu saatler, demokrasinin siyasi zamanını –demokronos'u– simgeledikleri için tasarımları ve kullanım biçimlerini açısından daha yakından incelemeye değerdir: Bu saatler –kendi kendini yönetme gücünün kurulup sürdürülmesi için geçici bir çerçeve ve koşul tesis eden– yerleşik siyasi pratikler ve kurumlar üzerinden *demos* tarafından denetlenen ve yönetilen bir zamana işaret ediyordu. Su saatleri, sadece söz konusu pratikler arasında yer almakla kalmıyordu, ayrıca bunlara kılavuzluk eden ilkelerin simgesel bir tecessümüydü de.

Su saatlerinin teknolojisi, zamanın insan elinden çıkma yapay bir ürün olarak suyun akışıyla ölçülen niteliğine işaret eder. Zamanı hesaplamak için kullanılan su saatleri, güneş saatleri ve *parapegma* türünden zaman ölçen diğer aletler gibi gökyüzünün gözlemlenmesini ya da gökcisimlerinin hareketlerine atıfta bulunulmasını gerektirmiyordu. Tıpkı Atina sivil takvimi gibi, su saati de zamanın kozmik

kaynaklarından kopuşu temsil ediyordu. Öte yandan yurttaşların elindeki kronoiktidarı da simgeliyordu: Zamanı ölçen ve belirli noktalarda işaret konabilen bu saatler, suyun kontrollü bir biçimde akmasını sağlayan ve insan eliyle tasarlanmış nesnelerdi ve kamusal konuşmaların siyasi etkinliğini kendi ölçülerince standartlaştırılmış zamansal sınırlar dayatarak düzenlemek için kullanıldılar. Bu dayatma, *prytaneis* başkanlarının görev süresinin kısa olması, bir ailenin konseye başkanlık ettiği sürenin kısıtlanması gibi, iktidarın geleceğe süreklilik kazandırılarak genişletilmesini geçici olarak sınırlayan diğer kurumların ve kura kurumunun işlevine denk düşüyordu bir bakıma. Mahkemede yapılan konuşmalar ve kullanılan retorik, jüri kararlarının etkileme gücüne sahipti ve siyasi eşitlik ilkesinin kolaylaştırılması için düzenlenmesi gerekiyordu: Su saatindeki suyun miktarı, konuşmacının itibarına bakılmaksızın davanın niteliğine göre belirleniyordu (Aristoteles, *Atinalıların Anayasası*, 67).

Tıpkı zamanın kendisi gibi, zamanın denetimi de mecazen yurttaşların elindeydi. Aristoteles'in *Atinalıların Anayasası*'nda aktardığı üzere, kurayla seçilen denetmen suyun akışını kontrol eder ve "kâtip bir kararı, yasayı, yeminli beyanı ya da anlaşmayı okumaya geçince de elini su besleme borusunun üzerine koyardı." Zamanın akışını başlatacak ya da durduracak olan, yurttaşlar arasından kurayla seçilen bir görevlinin eliydi; suyun akışı formundaki zaman ise çömlekçilerin elinden çıkmıştı: Bahsi geçen su saati, kilden yapılmış iki kap ve altında da suyun akması için kullanılan bir borudan oluşuyordu. Su saatleri, zanaatkârlar ile çömlekçilerin, yani –Platon, Aristoteles ve Ksenophon da dahil olmak üzere– entelektüel seçkinlerin burun kıvırdığı bir sınıf üyelerinin elinden çıkmaydı. Su saatleri örneğinde, yoksullar ile alt sınıflara güç katan siyasi bir rejim olarak demokrasi ve adaletin tesis edilmesine ilişkin siyasi pratiği zamansal açıdan düzenlemek için kullanılan bu aletleri yapan sınıfların mensuplarına güç katılması arasında ilginç bir paralellik olduğunu söyleyebiliriz.

Zaman bölüşümü ve konuşmaların uzunluğunun su saatleriyle ölçülmesi, –sonluluğunu gösteren– başlangıç ve bitiş için somut uğrakları olan zamansal bir çerçeve sunuyordu: Sadece konuşma değil, aynı zamanda düşünme eylemi için de. Dahası, adaletin tesis edilmesini de sağlıyordu; böylelikle söz konusu pratikler tamamen siyasi bir hale geliyor ve bunlar, –sonluluğun metafizik düşüncenin merkezine oturduğu– pür felsefi-entelektüel pratiklerden de ayrılmış oluyordu (Arendt, 1998, S. 20). Allen (1996,

s. 161) zamansal sınırlamaların bu özelliğine ilişkin analizinde şu hususa dikkat çekmişti: "Atinalılar, bir duruşma için ayrılan süreyi sınırlayarak kararlarının eksik, kusurlu hale geleceğinin farkındaydı; insani yargıların yanılmaya açık olduğu ilkesini kabul ediyorlardı." Atina'da zamanın ölçülü ve denetimli akışıyla temsil edilen ve su saatlerinde somutlaşan bu özel zaman biçimi, mahkemelerin fiziksel ve kurumsal sınırlarını aşarak, şehrin kamusal alanlarına ve yurttaşların gündelik yaşamlarına uzandı. Atinalılar, agoranın merkezinde yer alan en ünlü mahkemelerden biri olan *Heliaia*'nın kuzeybatı cephesinin duvarına bir su saati yerleştirmişlerdi (Allen, 1996) ve yaklaşık olarak MÖ dördüncü yüzyıldan itibaren Atina'da gün doğumundan batımına kadar olan ışıklı aralıktan ziyade amforaların (veya kapların) sayısına bakılarak günün uzunluğuna atıfta bulunulması alışkanlığı yaygınlaştı. Yurttaşlarının gündelik yaşamlarında siyasi zamanı baz alarak hareket etmeye başlamasıyla Atina şehrinin bir *polis,* siyasi bir mevcudiyet olarak simgesel varlığının bir parçası daha yerine oturmuş oldu.

Sonuç

Bu makalede, çeşitli disiplinlerde üzerine epeyce araştırma yapılmış olmasına rağmen Atina demokrasinin pek değinilmeyen bir yönüne odaklandım: Zamansal boyutuna. Demokratik Atina *polis*'inin kurumları ve pratiklerine atıfta bulunarak politika, iktidar ce zaman arasındaki ilişki çerçevesinde demokrasinin zamansal boyutunu analiz etmeye çalıştım. Demokrasinin ilkeleri ve özelliklerine ilişkin Aristotelesçi açıklamaya, görev döngüsü ve kısa göre sürelerine ilişkin tarihsel uygulamalara, yurttaşların katılımını sağlamak için oluşturulan ödeme ile kura kurumlarına ve – Atina demokrasisinde zamanla siyasi bir ilişki kurmanın belirli yollarının var olduğuna işaret eden Atina takvimi ve su saatleri gibi örnekler üzerinden– zaman ölçme aletlerinin simgesel ve pratik önemine yakından baktım. Zamanın denetimi ve yönetimi üzerinden tezahür eden böylesi bir ilişki, demokronos adını verdiğim özel bir siyasi zamansallığa kapı aralamaktadır.

Çalışmamın da gösterdiği üzere demokrasinin siyasi zamanının bazı özelliklerini tespit etmek mümkün. Birincisi, demokratik siyasi zamanın diğer zaman türlerinden özerk olduğu ve bilhassa çalışma ile din zamanlarından bağımsız olduğu görülüyor. Siyasi zamanın çalışma zamanından kurumsal araçlarla ayrılması, kamu işlerine daha fazla katılım sağlanmasına ve alt sınıflardan yurttaşların haklarını kullanmasına olanak sağladı, böylelikle demokrasinin eşitlik niteliği ve pozitif siyasi özgürlüğün mevcudiyeti

güçlendirildi. Siyasi zamanın kutsal zamandan ayrılması, siyasi pratik alanını dinsel alandan geçici olarak ayırır ve demokratik idari işleyişin düzenliliğini ve sürekliliğini sağlar.

Demokronos'un ikinci özelliği, iktidara zamansal sınırlar dayatmasıdır. Demokrasinin siyasi zamanı, kati suretle geçici bir iktidar sürekliliği değil, sürekli yeniden başlatılmak üzere "süresi dolan" bir iktidardır. Ayrıca bu özellik, *demos*'un mensuplarının iktidara erişiminin eşitliğini ve niteliğini garanti altına alırken, aynı zamanda demokratik siyasi biçimin sürdürülebilirliğini de sağlar. Demokratik siyasi zamanın üçüncü özelliği şudur: Sivil takvim ve su saatleri gibi zaman araçlarının kullanımında görüldüğü üzere, söz konusu zamanın kaynağı doğal ve dışsal kaynaklar değil, yapay ve kendi kendine gönderme yapan siyasi kurumlar ile pratiklerden ibarettir.

Bu da bizi demokratik siyasi zamanın son ve esas özelliğine getiriyor. Demokrasinin siyasi zamanı, *polis*'in özgür ve eşit yurttaşlarının özyönetimi biçimindeki *demos* iktidarının zamansal tasdikinin, kolaylaştırılmasının ve tecessümünün temelidir. Demokrasi ile zaman arasındaki ilişkinin bu diyalektik dinamiği, –*demos*'un siyasi otoritesinin zaman üzerinden kurduğu iktidar ile zaman üzerinde kurduğu iktidar arasındaki eşzamanlı kipi olan– kronoiktidar tarafından harekete geçirilir. *Demos*, siyasi iktidarının işleyişinin ve işlevinin zamansal parametrelerini kolektif olarak yaratır, yönetir ve kontrol eder. Bu siyasi iktidar aynı zamanda demokratik siyasi yaşam alanının zamansal sınırlarını ve standartlarını şekillendirmeye, etkilemeye ve değiştirmeye olanak tanıyan bir iktidardır da. Dolayısıyla özgür ve eşit yurttaşların çoğunluğunun kendi kendini yönetmesine ilişkin demokratik ilke, *demos* elindeki kolektif siyasi güçle siyasi mevcudiyetinin geçici parametrelerini belirlediğinde, kendi kendini geçicileştirmeyi/zamansallaştırmayı da gerektirir.

Kaynakça

Adam, B. (1995). *Timewatch: The social analysis of time*. Cambridge: Polity Press.

Adam, B. (2009). *Time and social theory*. Philadelphia: Temple University Press.

Allen, D. (1996). A schedule of boundaries: An exploration, launched from the water-clock, of athenian time. *Greece and Rome*, 43, 157–168.

Allen, D. S. (2003). The flux of time in ancient Greece. *Daedalus*, 132(2), 62–73.

Arendt, H. (1960). Freedom and politics: A lecture. *Chicago Review*, 14(1), 28–46.

Arendt, H. (1998). *The human condition*. Chicago, IL: Chicago University Press.

Aveni, A. (2002). *Empires of time: Calendars, clocks, and cultures*. Boulder, CO: University Press of Colorado.

Bastian, M. (2014). Time and community: A scoping study. *Time & Society*, 23, 137-166.
Berlin, I. (2002). *Liberty*. Oxford: Oxford University Press.

Cartledge, P. (2011). *Ancient Greece: A history in eleven cities*. New York: Oxford University Press.

Cartledge, P. (2016). *Democracy: A life*. New York: Oxford University Press.

Cushman, R. E. (1953). Greek and Christian views of time. *Journal of Religion*, 33, 254–265.

Dunn, F. M. (2007). *Present shock in late fift-century Greece*. Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.

Durkheim, E. (1995). *The elementary forms of religious life*. New York: Free Press.

Elias, N. (1992). Time: An essay. Oxford: Blackwell.

Forsdyke, S. (2005). *Exile, ostracism and democracy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Giddens, A. (1984). *The constitution of society*. Berkeley and Los Angeles, CA: University of California Press.

Hannah, R. (2009). *Time in antiquity*. New York: Routledge.

Hansen, M. H. (1974). The sovereignty of the people's court in Athens in the fourth century B.C. and the public action against unconstitutional proposals. *Odens University Classical Studies*, 4, 80–105.

Hansen, M. H. (1979). The duration of ameeting of the Athenian ecclesia. *Classical Philology*, 74, 43–49.

Hansen, M. H. (1983). *The Athenian ecclesia. A collection of articles 1976–1983*. Copenhagen: Museum Susculanum Press.

Hansen, M. H. (1987). The population of Athens: Demography and democracy. The number of Athenian citizens in the fourth century B.C. *Classical Review*, 37, 64–65.

Hansen, M. H. (1999). *The Athenian democracy in the age of demosthenes*. Cambridge: Blackwell.

Hansen, M. H. (2006). *Polis: An introduction to the ancient Greek city-state*. New York: Oxford Univeristy Press.

Hansen, M. H. ve Nielsen, M. H. (2004). *An inventory of archaic and classical poleis*. New York: Oxford University Press Inc.

Lehoux, D. (2007). *Astronomy, weather and calendars in the ancient world*. New York: Cambridge University Press.

McCluskey, S. (2000). The inconstant moon: Lunar astronomies in different cultures. *Archeoastronomy*, 15, 14–31.

Meiggs, R. ve Lewis, D. (1989). *A selection of Greek historical inscriptions to the end of the fifth century B.C*. New York: Oxford University Press.

Meritt, B. D. (1961). *The Athenian year*. Berkeley and Los Angeles, CA: University of California Press.

Mikalson, J. D. (1975). *The sacred and civil calendar of the Athenian year*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Nowotny, H. (1992). Time and social theory. Towards a social theory of time. *Time and Society*, 1, 421–454.

Ober, J. (1985). *Fortress attica: Defence of the Athenian land frontier, 404-322 B.C*. Leiden: E.J. Brill.

Ober, J. (1989). *Mass and elite in democratic Athens: Rhetoric, ideology, and the power of the people*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Ober, J. (1996). *The Athenian revolution*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Ober, J. (1998). *Political dissent in democratic Athens: Intellectual critics of popular rule*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Ober, J. (2005). *Athenian legacies: Essays on the politics of going on together*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Ober, J. (2008). *Democracy and knowledge: Innovation and learning in classical Athens*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

Osborne, R. (1985). *Demos: The discovery of classical attika*. Cambridge: Cambridge University Press.

Persky, R. K. (2009). *Kairos: A cultural history of time in the Greek polis*. Doktora tezi. University of Michigan, Michigan.

Popitz, H. (2017). *Phenomena of power*. New York: Columbia University Press.

Purves, A. C. (2010). *Space and time in ancient Greek narrative*. New York: Cambridge University Press.

Raaflaub, K. A. (1983). Democracy, oligarchy, and the concept of the "free citizen" in late fifth-century Athens. *Political Theory*, 11, 517–544.

Toulmin, S. ve Goodfield, S. T. (1982). *The discovery of time*. Chicago, IL: University of Chicago Press.

Vidal-Naquet, P. ve Lévêque, P. (1994). *Cleisthenes the Athenian: An essay on the representation of space and time in Greek political thought fromthe end of the sixth century to the death of Plato*. New York: Humanity Books.

Whithrow, G. (1988). *Time in history. Views of time from prehistory to the present day*. Oxford: Oxford University Press. Barnes and Noble.

Wood, E.M. (2015). *Peasant-citizen and slave*. New York: Verso.

Zerubavel, E. (1985). *Hidden rhythms: Schedules and calendars in social life*. Berkeley and Los Angeles, CA: University of California Press.